

Колодій А.В.,
*к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Львівського національного аграрного університету, м. Дубляни*

РОЗВИТОК НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Важливу роль у якісному функціонуванні ринкової економіки відіграють фінансові посередники, оскільки завдяки їх діяльності активно відбувається переливання тимчасово вільних коштів у капітал. Одним з таких фінансових посередників є недержавні пенсійні фонди (НПФ).

В Україні недержавне пенсійне забезпечення (НПЗ) було запроваджене порівняно недавно. Оскільки для нашої країни це явище доволі нове, недержавне пенсійне забезпечення перебуває лише на етапі свого становлення. Оцінюючи обсяги завдань, що стоять перед ринком недержавного пенсійного страхування, потрібно зазначити, що із приблизно 20 млн працюючого населення України до системи НПФ залучено лише 3%, в той час як в країнах з ринковою економікою ця кількість є в рази більшою.

Важливим напрямом діючої пенсійної системи має бути якнайшвидший перехід до накопичувальної системи та подальше активне залучення найманих працівників до недержавного пенсійного страхування.

Впродовж останніх років чимало вчених зробили значний внесок у дослідженні питань діяльності недержавних пенсійних фондів, а саме: В. Криклій, Е. Лібанова, Н. Небаба, С. Мошенський, В. Рудик, В. Толуб'як, А. Федоренко, І. Хома, М. Шумило, С. Юшко. І хоча дослідження проведені ними є вкрай важливими, питання розвитку та вдосконалення пенсійної системи України залишаються і надалі актуальними.

Розвиток пенсійної системи України пройшов досить тривалий і важкий шлях. Зміни пенсійного законодавства, зокрема Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р. фактично продовжили існування солідарної пенсійної системи, котра діяла у радянський період і вибудовувалася на засадах аліментарності. На цьому етапі відбувалася і відбувається і до сьогодні широкомасштабна диференціація пенсійного законодавства і збільшення у геометричній прогресії спеціальних видів пенсійного забезпечення.

Тобто, загальна система пенсійного забезпечення залишається беззмінною, а система спеціального пенсійного забезпечення розширюється завдяки прийняттю низки спеціальних законів («Про прокуратуру», «Про державну службу», «Про статус суддів» та ін.). У період з 1991 по 2003 р. відбувалася локальна пенсійна реформа, завдяки якій були виокремлені спеціальні суб'єкти пенсійного забезпечення. Однак, з прийняттям у 2003 р. Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» відбувся перехід з аліментарної до пенсійно-страхової форми пенсійного забезпечення. Цим законом було визначено основні моменти загального пенсійного забезпечення, але не було ніяких змін що стосувалися б спеціального пенсійного забезпечення.

У 2011 р. був прийнятий Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», який спробував здійснити реформування одночасно у загальній і спеціальній системах, однак до сьогодні відкритим залишається питання призвело це до позитивних чи до негативних змін у спеціальній системі.

На думку вченого М. Шумила «існування у солідарній пенсійній системі загального та спеціального пенсійного забезпечення як систем вищого рівня є прийнятним та відповідає світовій практиці. Пенсійне законодавство Франції, Великої Британії, Німеччини та ін. мають у своєму арсеналі спеціальні пенсійні системи». Ці системи є доволі обгрунтованими, так як спеціальний статус обумовлений особливостями праці. З іншого боку, має бути певна рівновага між більш високими соціальними гарантіями без дискримінації порівняно із загальною пенсійною системою.

Тому, можна зробити короткий висновок про те, що чим біднішою і недосконалішою є пенсійна система, тим більше у неї спеціальних видів пенсій.

Таким чином, діюча пенсійна система без сумніву перебуває у стані передреформ і змін.

Другий, накопичувальний рівень пенсійної системи базується на одному виді пенсії, а саме – пенсії за віком. Однак, тут є певний нюанс пов'язаний з тим, що таку пенсію можна отримувати чотирма різними способами. Зокрема, це може бути: одноразова пенсійна виплата, довічна пенсія з установленим періодом, довічна обумовлена пенсія, довічна пенсія подружжя.

Варто зазначити, що у накопичувальній системі використовуються два методи правового регулювання – імперативний (при якому страхування є обов'язковим) та диспозитивний (тобто при визначенні окремих питань сторони самі можуть врегулювати їх шляхом укладання договору).

Недержавне пенсійне забезпечення теж має свої особливості, зумовлені до певної міри галузевою приналежністю. Важливе місце тут відіграють методи правового регулювання. Так, якщо у солідарній системі основним є імперативний, у накопичувальній – змішаний (імперативний і диспозитивний), то у системі НПЗ головним є диспозитивний у формі договірних відносин.

Також, важливе місце у системі НПЗ займають пенсійні активи, які згодом, при здійсненні виплат набувають форми пенсії. Регулювання пенсійних активів здійснюється за допомогою правових, цивільних, фінансових, інвестиційних та інших відносин. Так, у системі НПЗ можна отримувати довічну пенсію (довічний анuitет), пенсійну виплату на строк, пенсійну виплату, що здійснюється одноразово. Наведені три

випадки пенсійного забезпечення є додатковою формою забезпечення заможної старості.

Розміри пенсійних виплат визначаються виходячи з сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду, тривалості виплати та формули розрахунку величини пенсії на визначений термін згідно з методикою, затвердженою національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Умови та порядок НПЗ, що здійснюється пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами, які розробляються з дотриманням Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та інших нормативно-правових актів з питань недержавного пенсійного забезпечення. Пенсійні схеми та зміни до них розробляються та затверджуються засновниками пенсійного фонду. Пенсійні схеми корпоративного пенсійного фонду та зміни до них погоджуються з представниками трудових колективів відповідних юридичних осіб – засновників фонду.

Галузь управління активами НПФ у 2015 році показала ріст - всупереч провалу на фондовому ринку у другому півріччі та в умовах банківської кризи в Україні. Тривало скорочення кількості пенсійних фондів в управлінні - на 4,1% за рік (після -2,3% у 2014-му) - із 74 до 71 НПФ. Було ліквідовано 2 відкритих фонди та один професійний. Станом на 31.12.2015 в управлінні компаній з управління активами перебували 57 відкритих, 8 корпоративних та 6 професійних НПФ (табл. її, рис. 18). Водночас, чисельність компаній, що управляють НПФ, у 2015 році зросла із 43 до 44. Станом на 19.10.2016 р. кількість НПФ в Україні становила 65 одиниць.

Вартість активів НПФ в управлінні КУА у 2015 році зросла на 10,6% (після +15,6% у 2014-му) – із 838,84 до 928,15 млн. грн. За 4-й квартал 2015 року вона підвищилася на 6.1%.

Найбільший сектор - відкриті НПФ - виріс у 2015 році найбільше як в абсолютних, так і відносних показниках (+77,94 млн. грн., +13,2% - після, 16,7% у 2014-му). Із сукупними активами 669,93 млн. грн. на кінець 2015 року вони охоплювали 72,2% активів усіх НПФ в управлінні. Зменшення кількості цих фондів не призвело до скорочення їхньої частки ринку: у 2015 році вже понад 80% НПФ були відкритими.

Менш активним було зростання активів корпоративних НПФ (+5,9%, після +13,9% % у 2014 році), які досягли 146,32 млн. грн. Професійні НПФ показали ще удвічі менший приріст порівняно з корпоративними (+2,9%, після +12,4% рік тому) і досягли рівня 111,91 млн. грн.

Найбільшими за середнім обсягом активів в управлінні у 2015 році стали професійні НПФ, середній розмір фонду на 31.12.2015 значно зріс - до 18,65 млн. грн. (із 15,54 млн. грн. у 2014 р.). Проте колишні лідери, корпоративні НПФ, мали схожий показник – 18,29 млн. грн. (19,73 млн. грн. рік тому). Середній обсяг активів відкритого НПФ в управлінні на кінець 2015 року знову був найменшим, однак продовжував зростати - із 10,21 до 11,96 млн. грн. У структурі активів НПФ у 2015 році частка цінних паперів скоротилася із 57,0% до 55,5% .

Підсумовуючи, можна сказати, що управління, активами недержавних пенсійних фондів у 2015 р. продовжувало зростати за обсягами активів НПФ в управлінні, у той час як кількість фондів зменшилася. Найбільшим сегментом у кількісному та вартісному аспектах залишалися відкриті НПФ, вага яких за рік навіть дещо зросла. Кошти НПФ, як і раніше, інвестувалися головним чином у цінні папери (переважно в облігації внутрішніх державних позик, а у професійних НПФ - в корпоративні облігації та акції) та на депозити у банках. Попри збільшення обсягу цінних паперів в усіх трьох секторах пенсійних фондів, вага фондових інструментів в активах зросла тільки у корпоративних НПФ.

Таким чином, метою функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення є створення можливостей для збереження і формування додаткових пенсійних нагромаджень вкладників при виході їх на пенсію. За рахунок накопичених активів можна сформувати довгострокові інвестиційні ресурси, з допомогою яких можна здійснити структурні зміни в економіці.